

Pregledni rad

UDK 502/504+502.131.1(497.11)

DOI 10.7251/MFP1701319I

COBISS.RS-ID 6752280

ŽIVOTNA SREDINA I PRIRODNI RESURSI – PRIORITETI ODRŽIVOG RAZVOJA SRBIJE

Biljana Ilić, Dragan Mihajlović, Marija Stevanović¹

SAŽETAK

Obzirom da je čovečanstvo u poslednjih par decenija, znatno oštetilo prirodnu sredinu i eko sistem u kome je „poslovalo“, postavlja se pitanje mogućnosti daljeg opstanka i razvoja čitave planete Zemlje. Kako je civilizacija za svoj ekonomski napredak i privredni razvoj, nemilice trošila neobnovljive izvore energije, došlo se do poražavajuće činjenice da je ovih izvora sve manje, te da postoji velika opasnost za njihovo potpuno iscrpljenje. Pokušavajući da nađe izlaz iz situacije u kojoj se našao, čovek je svoju pažnju počeo da usmerava na drugačiji vid poslovanja i ophode-nja prema prirodnim resursima. Prirodni resursi mogu biti podeljeni na više kategorija prema svom vremenu trajanja, poreklu i sl., ali je najznačajnija njihova podela prema vremenskom ograničenju. U radu će se ukazati na značaj očuvanja prirodnih resursa i za njihovim održivim upravljanjem, posebno u zemlji tranzicije kao što je to Srbija. Prirodni resursi I održivi razvoj nalaze se u neraskidivoj vezi, pogotovo što održivi razvoj akcenat, pored ekologije stavlja I na društvo, ali I na ekonomsku komponentu društva.

Ključne reči: Prirodni resursi, životna sredina, održivi razvoj, Srbija.

ABSTRACT

Given the fact that humanity over the past few decades, significantly damaged the environment and eco-system in which “operated”, the question of the possibility of further survival and development of the entire planet Earth is priority. Civilization for its economic progress and economic development, relentlessly consumed non-renewable energy resources, and it was devastating to the fact that these sources are much less then before 50 years. There is a great danger to complete exhaustion of non-renewable energy resources. Trying to find a way out of a situation, the man began to turned his attention on a different aspect of the business and to pay attensione to natural resources. Natural resources can be divided into several categories according to their duration, origin, etc., but the most important is division by the limiting of time. The paper will highlight the importance of preserving natural resources and their sustainable management, especially in countries in transition such as Serbia. Natural resources and sustainable development are inextricably linked with ecology and society, but also with the economic component of society.

Keywords: Natural resources, environment, sustainable development, Serbia.

Uvod

Prirodni resursi jedne zemlje predstavljaju njeno potencijalno bogatstvo. Njihovo korišćenje, privredna primena i ekonomska valorizacija treba da budu planski usmereni i

¹ Dr Biljana Ilić, docent, Džon Nezbit Univerzitet, Beograd, Fakultet za menadžment Zaječar
Prof. Dr Dragan Mihajlović, dekan Fakulteta za menadžment Zaječar, Džon Nezbit Univerzitet, Beograd
Dr Marija Stevanović, EPS Srbije

namenski kontrolisani. Bez obzira na vrstu, strukturu i pojedinačne količine, oni predstavljaju bitan faktor razvoja privrede jedne zemlje. Svakako, postoji deo koji mora ostati izvan ekonomskih i privrednih tokova i koji treba da bude sačuvan za sadašnje i buduće generacije. To posebno važi za neobnovljive prirodne resurse[1]. Kao što je već pomenuto prirodni resursi se, kada je njihovo vremensko ograničenje u pitanju, dele na obnovljive i neobnovljive prirodne resurse. Obnovljivi se vremenom obnavljaju te ih je moguće koristiti jako dugo, dok se neobnovljivi resursi ne obnavljaju, već se vremenom sve više iscrpljuju i smanjuju. Održivo korišćenje prirodnih resursa, znači njihovu planiranu potrošnju, odnosno supstituciju i maksimalnu štednju.

Održivost prirodnih resursa Srbije

Održivi razvoj je multidisciplinarne prirode, koncept koji uključuje ekonomiju, ekologiju, etiku, sociologiju, pravo i politiku i povezuje blagostanje sadašnjih i budućih generacija sa kapacitetima i ograničenjima biosfere, na način da život učini održivim[2]. Ostvarenje koncepta održivosti Srbije, podrazumeva zaštitu prirodnih bogatstava, poboljšanje kvaliteta životnog prostora, a to sve pravilnim odnosom i upravljanjem prirodnim resursima Srbije. Ovaj cilj u sebi sadrži usaglašavanje propisa i zakona Srbije, u cilju zaštite životne sredine, sa Zakonima i propisima Evropske Unije. Primena propisa i usvajanje Nacionalnog programa zaštite životne sredine predstavlja put ka ostvarenju održivosti i racionalnom korišćenju prirodnih resursa. Sva ova dokumenta donosi Vlada Srbije i to posebno za racionalno upravljanje svakim prirodnim resursom. Ova primena predloženih mera Vlade Srbije, bi dovela do mogućnosti smanjenja iscrpivosti prirodnih resursa i do smanjenja zagađenja životne sredine. Neophodno je da se ojačaju svi institucionalni elementi, nadležno Ministarstvo, Agencija i Fond za zaštitu životnih dobara (sredine), te da samim tim deluju udruženo i daju sinergetski efekat zaštite. Od prioritete važnosti je da se preduzmu hitne mere zaštite i druge akcije, kako bi se delovanje ljudskih aktivnosti na životnu sredinu (posebno onih povezanih sa rudarstvom), maksimalno smanjile. Mogućnost zaštite prirodnih potencijala Srbije, moguće je ostvarenjem veće uloge resornih ministarstava. Razvoj čistih tehnologija, povećanje energetske efikasnosti i korišćenje obnovljivih izvora energije, svakako će uticati na smanjenje zagađenja životne sredine. Primer za to može poslužiti i smanjenje potrošnje toplotne energije, kroz veću energetska efikasnost (u zgradama se boljom izolacijom postiže za pedest posto veća ušteda energije).

Industrijski sektor takođe može mnogo uticati na bolju efikasnost u iskorišćenju i uštedi energije. Energetska efikasnost u industriji Srbije trostruko je niža od svetskog proseka, a neproporcionalno je visok stepen stvaranja industrijskog otpada po jedinici proizvoda i neracionalnog korišćenja sirovina. Republika Srbija, sa oko 138 kg proizvedenog industrijskog otpada na 1.000 USD bruto domaćeg proizvoda, spada u red zemalja s visokom intenzivnošću stvaranja otpada [3]. Republika Srbija je jedna od poslednjih država u Evropi u kojoj se koristi olovni benzin[4]. Dakle, ukoliko se u obzir uzmu sve navedene činjenice, kako bi se prirodna bogatstva i životna sredina u Srbiji očuvali na održivi način, neophodno je obratiti posebnu pažnju na prirodne resurse, a naročito na obnovljive prirodne resurse, koji potpomažu uštedi neobnovljivih resursa i energenata.

Održivi razvoj

Filozofija savremenog društva shvata koncept održivosti kao sasvim novu strategiju razvoja. Održivi razvoj se vezuje za zaštitu životne sredine, ali uz planiranje društvenog razvoja, kao i uz sagledavanje ekološke i političke situacije. Održivi razvoj podrazumeva brigu za ceo živi svet na planeti Zemlji, odnosno brigu za očuvanje njenih prirodnih sistema, uz usklađivanje savremenih ljudskih aktivnosti. Usklađivanje aktivnosti predstavlja proces u kome se, pored ekonomske strane industrijske proizvodnje posmatra i ekološka strana, odnosno, uticaj koji ljudska delatnost ima na prirodno okruženje. Zbog sve većih prirodnih katastrofa koje pogađaju Zemlju, o problematici održivog razvoja diskutovano je na najvišim, svetskim nivoima, čemu svedoče razna dokumenta od primarnog značaja za održivost čitave zajednice. Dokument UN, pod nazivom „Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future”, odnosno, Izveštaj o zajedničkoj budućnosti, iz 1987. godine, koji je sačinila Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj, predstavlja jedan od takvih dokumenata. Iste godine je u ovom Izveštaju Gro Harlem Brundtland navela osnovne preporuke održivog razvoja, koje obuhvataju dugoročne ekološke strategije održivog razvoja do 2000. godine i šire, kao i načine zaštite životne sredine koje je moguće ostvariti boljom saradnjom između zemalja u različitim fazama ekonomskog i društvenog razvoja. Iako ne postoji opšteprihvaćena i jedinstvena definicija održivog razvoja, najčešće je navođena ona iz Izveštaja o zajedničkoj budućnosti: „Održivi razvoj jeste razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, a da ne dovodi u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe“. Po drugom određenju, održivi razvoj podrazumeva ravnotežu između potrošnje resursa i sposobnosti prirodnih sistema da zadovoljavaju potrebe budućih generacija[5].

Jedna od definicija održivog razvoja glasi: „Održivi razvoj predstavlja integralni ekonomski, tehnološki, socijalni i kulturni razvoj, usklađen sa potrebama zaštite i unapređenja životne sredine, koji omogućava sadašnjim i budućim generacijama zadovoljavanje njihovih potreba i poboljšanje kvaliteta života na našoj planeti“ [6].

Ideja održivog razvoja je ubedljivija ukoliko se tumači kao način da dodatni nivo razvoja može biti društveno nepotreban ukoliko se životna sredina katastrofalno degradira, ako veća nejednakost u raspodeli vodi političkim nemirima i tome slično.

Mnogi autori su se poslednjih godina bavili problematikom održivog razvoja i objašnjenju ovog pojma[7-8]. Korisna definicija neodrživog razvoja, koja dodatno objašnjava održivost, smatra da je neodrživost razvoj nakon koga ekološka šteta kažnjava privredni rast[9]. „Ako se razvoj definiše kao povećanje blagostanja, onda održivi razvoj znači nesmanjivanje blagostanja tokom vremena.“ [10] Održivost implicira odgovorno ponašanje prema budućim generacijama, bez obzira na činjenicu da one nemaju pravo glasa i da ne mogu uticati na kreiranje politike[11]. Održivi razvoj teži ka ekonomskom razvoju, shvaćenom u tradicionalnom smislu kao povećanje per capita blagostanja, ali se tome priključuje i zahtev za smanjivanje siromaštva i nepravde, kao i zahtev da „resursna osnova“ nacionalnih privreda i svetske ekonomije mora da bude sačuvana“ [12]. Ključno pitanje organizacije ili poslovanja koji žele da odgovore izazovima održivog razvoja jeste - na koji način je potrebno preduzeti određene akcije, odnosno delotvorne mere, kako bi samo upravljanje bilo održivo? „SIGMA Guiding Principles“, odnosno u prevodu SIGMA princip upravljanja (slika 1), predstavlja usklađen koncept savremenog upravljanja koje bi organizacije mogle

da prihvate, u smislu održivog dugoročnog upravljanja. Sigma koncept opisuje četiri faze ciklusa upravljanja, u kojima se mogu naći odgovori na unutrašnja pitanja organizacije koji se tiču održivosti poslovnih procesa. Organizacije mogu ući u SIGMA krug na različitim tačkama, odnosno mogu se kretati kroz poslovne faze različitim brzinama, u skladu sa sopstvenim okolnostima i postojećim sistemima[13].

Izvor: <http://www.projectsigma.co.uk/Guidelines/SigmaGuidelines.pdf>

Slika 1. SIGMA principi upravljanja - Ciklusi i faze upravljanja u SIGMA konceptu

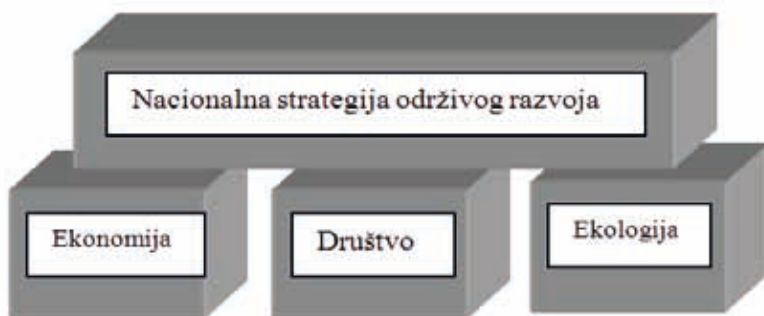
U principe SIGMA upravljanja spadaju: ljudski kapital, društveni kapital, finansijski kapital i proizvodni kapital. Principi definišu ono što u praksi podrazumeva dobro upravljanje, te navode osnovne zahteve koje organizacije treba da slede tokom procesa poslovanja. Principi takođe uključuju i okvir za monitoring kojim se omogućava redovna analiza napretka postignutog u primeni principa i postavljanje relevantnih merila u državi. Koncept „dobre uprave“ postepeno su definisale države EU i on je uključen u Povelju o temeljnim pravima EU.

Pojam „evropskog upravnog prostora“ utvrdila je SIGMA 1999. godine. On obuhvata elemente kao što su pouzdanost, predvidljivost, odgovornost i transparentnost, kao i tehničku i upravnu sposobnost, organizacioni kapacitet, finansijsku održivost i učešće građana [14]. Sa koje razvojne tačke ili stupnja će se organizacije odlučiti da pristupe konceptu SIGMA, zavisi od same strukture organizacije i njenih mogućnosti. Ono što je jako bitno za organizacije koje uključuju SIGMA koncept u svoje posovanje, jeste razvijena organizaciona kultura i visoko i kvalitetno obrazovanje za održivo poslovanje i održivi razvoj.

Osnovne postavke nacionalne strategije održivog razvoja Srbije

„Svaka generacija mora rešiti svoje zadatke i ne sme ih ostaviti sledećim generacijama - ovo je osnovna zamisao održivog razvoja i ona uključuje i globalnu perspektivu“ [15]. Nacionalna strategija održivog razvoja Srbije iz 2010 godine, predstavlja održivi razvoj kao

sveobuhvatan proces koji objedinjuje ekonomske, socijalne i ekološke principe jednog savremenog društva na svim nivoima. Pravilan, odnosno, održivi razvoj obuhvata modele koji na kvalitetan način zadovoljavaju društveno-ekonomske potrebe i interese građana, a istovremeno uklanjaju ili znatno smanjuju uticaje koji prete ili štete životnoj sredini i prirodnim resursima. U bitne ciljeve održivog razvoja spadaju otvaranje novih radnih mesta i smanjenje stope nezaposlenosti, kao i smanjenje rodne i društvene nejednakosti marginalizovanih grupa, podsticanje zapošljavanja mladih i lica sa invaliditetom, kao i drugih rizičnih grupa. Cilj Strategije je da uravnoteži tri ključna faktora: održivi razvoj ekonomije, privrede i tehnologije, održivi razvoj društva na bazi socijalne ravnoteže i zaštitu životne sredine uz racionalno raspolaganje prirodnim resursima. Cilj strategije je spajanje tri stuba u celinu, prikazani slikom 2 [16].

Izvor: Nacionalna strategija održivog razvoja Srbije (Obradila B. Ilić)

Slika 2. Tri stuba nacionalne strategije održivog razvoja

Nacionalna strategija održivog razvoja Srbije sastoji se od osam delova. **Prvi deo** sadrži metodologiju izrade kao i osnovne podatke o usvojenim strateškim dokumentima Republike Srbije na kojima se zasniva Strategija. U **drugom** delu definisano je strateško opredeljenje za održivi razvoj i vizija razvoja. **Treći** deo Strategije odnosi se na ekonomiju. U **četvrtom** delu Strategije obuhvaćene su perspektive koje omogućava održivi razvoj, kao i društveno-ekonomski uslovi za njih.

U **petom** delu Strategije obuhvaćena je zaštita životne sredine i očuvanje prirodnih resursa u Republici Srbiji, kao i uticaj ekonomskog razvoja na životnu sredinu. **Šesti** deo Strategije daje osvrt na primenu strategije, na mogućnosti za osnivanje novih i jačanje postojećih institucija za sprovođenje Strategije. **Sedmi** delom Strategije obuhvaćeni su mogući izvori finansiranja, dok **osmi** deo predstavlja metodologiju praćenja sprovođenja Strategije. Nacionalna strategija održivog razvoja je poseban osvrt dala usklađivanju ciljeva sa Nacrtom nacionalne strategije reforme sistema zdravstvene zaštite, pod maksimom „Bolje zdravlje za sve u trećem milenijumu“ [16].

Vizija održivog razvoja Republike Srbije

Strategijska usmerenost jednog poslovnog poduhvata postiže se utvrđivanjem misije, vizije i strategije. Vizija je stav o željenoj budućnosti preduzeća, odnosno slika kako preduzeće može da izgleda u budućnosti (slika 3) [16]. Strategijska promena ostvaruje se strate-

gijskim mapama, dok se strategijski rezultati ostvaruju putem akcija kroz četiri perspektive i to: finansije, klijenti, interni procesi i učenje/rast. Proces prevođenja misije u poželjne ciljeve, može se videti na slici 4[17].

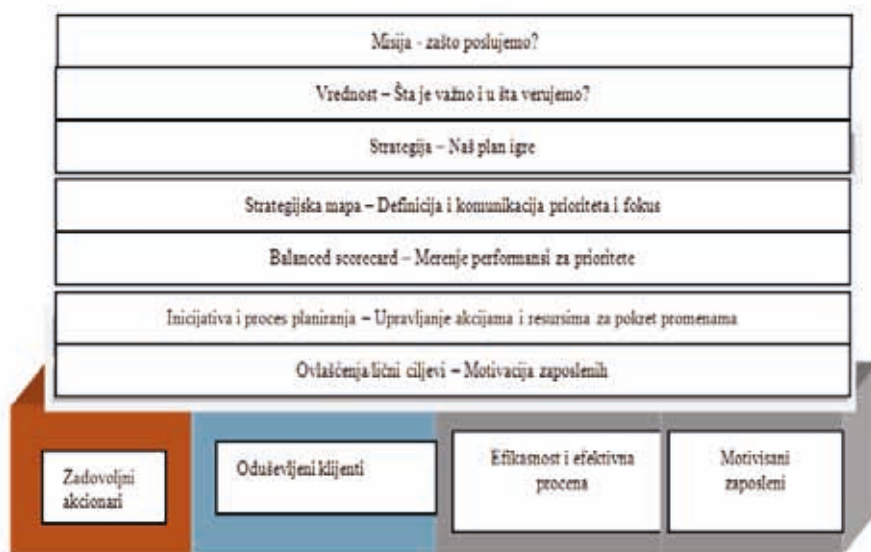
Izvor: Strategijski menadžment, Momčilo Milisavljević, Beograd (Obradila B. Ilić)

Slika 3. Strategijska Vizija - željena budućnost

Na osnovu prethodnih definicija, vizija održivog razvoja Republike Srbije mogla bi se okarakterisati kao slika jedne nove i savremene zemlje. Takva država bi bila institucionalno i ekonomski razvijena, usklađena sa standardima Evropske unije, sa efikasno iskorišćenim prirodnim resursima, sa privredom zasnovanom na znanju, bogata obrazovanim ljudima, većom efikasnošću i produktivnošću, sa očuvanom životnom sredinom.

Drugim rečima, država koja pruža jednake mogućnosti za sve građane i u kojoj su usklađeni, kako privatni tako i društveni sektor.

Željena država bi se mogla dostići ukoliko bi se dosledno i temeljno ostvarivali kratko-ročni ciljevi, koji su zasnovani na potrebama njenih građana i usklađeni sa njihovom željom za boljim i kvalitetnijim životom. Slika 4 prikazuje faze koje se kreću od pitanja zašto se nešto radi, uverenja, plan rada, primena konkretnih rešenja, njihovo merenje, uz dobru motivisanost ljudi koji sprovode određeni proces. U ovom slučaju, menadžerske veštine se odnose na prevođenje jedne države iz ne tako kvalitetnog stanja u jedno novo i bolje.

Izvor: Strateški menadžment, Čirović M., (i grupa autora), Beograd, str. 62 (Obradila B. Ilić)

Slika 4. Prevođenje misije u poželjne rezultate

Zaključak

U viziji Republike Srbije utvrđene su sledeće mere za zaštitu i unapređenje životne sredine[18]: uspostavljanje sistema zaštite i održivog korišćenja prirodnih bogatstava, tj. resursa (vazduha, vode, zemljišta, mineralnih sirovina, šuma, ribe, divljih biljnih i životinjskih vrsta); jačanje uzajamnog delovanja i ostvarenje značajnih međusobnih efekata zaštite životne sredine i ekonomskog rasta, uključanje politike životne sredine u razvojne politike drugih sektora; investiranje u smanjenje zagađenja životne sredine i razvoj čistijih tehnologija; zaštitu i očuvanje biodiverziteta. Ukoliko se ove mere pprimene, moglo bi se očekivati i da će Srbija postati mnogo bolje mesto za život njenih građana. Međutim, ono što je najvažnije, kada je jedna država u pitanju, jeste njena nacionalna kultura i mogućnost kroz obrazovanje naraštaja koji dolaze, da se svest podigne do nivoa na kome će svaki pojedinac biti dovoljno razuman, da prihvati kocept odgovornog ponašanja, te i da postupa u skladu sa istim. Bez obrazovanja za održivi razvoj, teško se mogu naći načini kojima bi se sproveo ovaj koncept i poboljšao kvalitet života ljudi.

Literatura

- [1] Stoilković, I. (2014), *Menadžment prirodnih resursa Autonomne Pokrajine Vojvodine*, Master rad, Prirodno matematički fakultet, Niš, str:8.
- [2] Unković, M., Kordić, N. (2012), *Održivi razvoj i ekologija*, Zbornik radova, 10. Međunarodni skup Sinergija, str: 11-21.

- [3] Životna sredina i prirodni resursi, preuzeto sa: http://demo.paragraf.rs/combined/Old/t/t2008_06/t06_0022_e001.htm
- [4] Nešić, B. (2010), *Generatori otpada i zagađivači južne i jugoistočne Srbije*, Niš, str: 4.
- [5] Održivi razvoj, dostupno na: http://sr.wikipedia.org/sr/Održivi_razvoj
- [6] Steurer, R., Martinuzzi, A. (2005), *Towards a new pattern of strategy formation in the public sector: first experiences with national strategies for sustainable development in Europe*, Environment and Planning C: Government and Policy 23(3) pp: 455-472.
- [7] Carew-Reid, J., Prescott-Allen, R., Bass, S., Dalal-Clayton, B. (1994), *Strategies for National Sustainable Development: A handbook for their planning and implementation*, London, p: 46.
- [8] Boer, B. (1995), *Institutionalising ecologically sustainable development: the roles of national, state, and local governments in translating grand strategy into action*, Willamette L. Rev. 31: p:307.
- [9] Davies, L.L. (2009), *East Going West: The Promise of Assured Supply Laws in Modern Real Estate Development*, J. Marshall L. Rev. 43: p.319.
- [10] Lincoln, D. (2010), *Alternative Energy and the Energy-Environment Disconnect*, Idaho Law Review 46:pp: 473-507.
- [11] Meadowcroft, J. (2007), *National sustainable development strategies: features, challenges and reflexivity*, European Environment 17.3: pp:152-163.
- [12] Gavrilović, Jovanović, B. (1998), *Održivi razvoj - nova paradigma za razvijene i zemlje u razvoju*, Zbornik radova: Rast, strukturne promene i funkcionisanje privrede Srbije, Ekonomski fakultet Kragujevac, str: 133-134.
- [13] Ilić, N. (2012), *Sustainable Rural development in case study of Posavotamnava's Area*, International research doctorate in the Economics and management of Natural Resources, XXIV Cycle, Bari, Italija, pp: 21-22.
- [14] Principi javne uprave, preuzeto sa: <http://www.sigmaweb.org/publications/MONTENEGRIN%20Principles%20of%20Public%20Administration%20Overview%20web.pdf>
- [15] Schröder, G. (2004), Predgovor Izveštaju o napretku vlade Savezne Republike Nemačke: „Perspektive za Nemačku. Naša strategija održivog razvoja“.
- [16] Vlada Republike Srbije (2010), *Nacionalna strategija održivog razvoja*, Beograd.
- [17] Milisavljević, M. (2007), *Strategijski menadžment*, Megatrend univerzitet, Beograd. str. 36
- [18] Čirović, M., Milisavljević, M., Slobodan, P., Mašić, B., Heleta, M. (2009), *Strateški menadžment*, Naučno društvo Srbije, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 62.